

redskap för den socialt orienterade fältforskaren ägnas var sin artikel. Med egna erfarenheter som referens diskuterar Ann-Sofie Ohrlander möjligheter att med deltagande observation gestalta patienterfarenheter på en psykiatrisk klinik.

Den censurerade verkligheten ger en god inblick i och inte minst serveras kritiska perspektiv på olika traditioner och arbetsätt med ambitioner att komma den sociala verkligheten nära. Artiklarna är genomgående välskrivna och insiktsfulla. Intresset är främst riktat mot att undersöka undersökarna och deras perspektiv. Därmed ställs också en rad viktiga frågor kring hur kunskaper om samhällets ”skuggsidor” produceras och reproduceras och ytterst hur dessa kunskaper verkar i termer av maktutövning. Som så ofta när det gäller antologier av detta slag kan man förstås som läsare anmärka på en viss spretighet och att framställningarna ibland blir aningen rapsodiska. Ambitionen att lämna utrymme åt så mycket som möjligt hamnar lätt i motsättning till renodling och därmed en mer sammanhållen bok.

Mikael Eivergård, Östersund

Hammar, Inger: *För freden och rösträtten: Kvinnorna och den svensk-norska unionens sista dagar*. Nordic Academic Press, Lund 2004. 254 s., ill. ISBN 91-89116-72-0.

2005, närmare bestämt från slutet av maj till slutet av oktober 2005, är det 100 år sedan unionen mellan Norge och Sverige upplöstes. I nutida presentationer, såväl norska som svenska, framhävs gärna att detta skedde under fredliga former. Det är förvisso sant. Men som kortversion döljer formuleringen det faktum att separationen var en utdragen process med många osäkra moment, och att det både före och under denna period fanns en utbredd och inte helt obefogad rädsla för att det faktiskt skulle bryta ut krig mellan de forna ”broderfolken”.

Den som vill veta mer om hur det gick till när unionen upphörde att existera kan ha stor nytta av Inger Hammars bok *För freden och rösträtten: Kvinnorna och den svensk-norska unionens sista dagar*. Hammar är svensk historiker, knuten till det norsk-svenska samarbetsprojektet *Projekt 1905: Svensk-norske relasjoner i 200 år*. Hennes egen specialitet är genusperspektiv på historiska förhållanden, och den här aktuella boken koncentreras på kvinnors insatser i opinionsbildningen runt unionens slutskede. Dess källor är offentligt framförda tal, trycksaker och upprop, debatter och insändare i dagspress och

tidskrifter, och sist men inte minst korrespondens av mer eller mindre privat karaktär. Aktörerna är svenska och norska kvinnor, somliga av dem välkända som kulturpersonligheter och/eller kvinnosakskvinnor, andra mer okända, åtminstone för de läsare som inte på förhand har särskilda insikter i den svenska och norska offentligheten vid 1800-talets slut och 1900-talets början.

Boken inleds med en sida bakgrundsinformation, där det bland annat framgår att uppfattningarna om unionens karaktär skilde sig åt i de båda länderna helt från starten. För svenskar framstod Norge som en erövring, en kompensation för det tidigare förlorade Finland. I Norge såg man unionen som en förening av två självständiga stater, och önskade följaktligen minimera varje ansats till svensk dominans. När konstruktionen brast var det med utgångspunkt i (sedan länge hävdade) norska anspråk på ökad handlingsfrihet i internationella sammanhang, kondenserade i kraven på ett eget norsk konsulatväsende.

Hammars framställning därefter är kronologiskt upplagd. Två långa kapitler (*Union i kris*, *Union i kras*) tar oss genom förspelet till upplösningen respektive de utspel, händelser och förhandlingar som, utsträckta över nära nog exakt fem månader, konstituerar själva separationen. Dessa händelser, som inledningsvis har karaktär av en kraftmätning mellan norskt parlament och svensk-norsk/unionell kungamakt, är i korthet följande. Den 23 maj 1905 antog det norska stortinget ett förslag om att inrätta ett självständigt norskt konsulatväsende. Kung Oscar II vägrade att godkänna förslaget, vilket ledde till att den norska regeringen lämnade in sin avskedsansökan. Kungen vägrade godta denna ”med motiveringen att han inte nu ansåg sig kunna bilda en ny /norsk/ regering” (s. 74). Stortinget kontrade, den 7 juni 1905, med att konstatera att han därigenom hade upphört att fungera som norsk kung. I svenska dokument omtalas detta som en revolutionär handling, och Hammar rapporterar om omfattande sympatitytringar och demonstrationer på svensk botten till stöd för kungen. Den 20 juni förordade en urtima riksdag i Sverige en fredlig upplösning av unionen. Några förstakammarröster talade emellertid för sanktioner mot Norge, och därför bildades ett särskilt utskott, vars uppgift blev att utarbeta förslag om hur unionen skulle avvecklas. Detta utskott arbetade drygt en månad i ett klimat som beskrivs som hett i både bokstavlig och metaforisk mening, sjudande av rykten om mobilisering och krigsförberedelser. Men det förslag utskottet lanserade var, noterar Hammar, mildare än vad fredsvännerna hade väntat. Det upptog

punkter om samernas rätt att flytta mellan länderna, regler för transittrafik och så vidare. Den punkt som efterhand blev föremål för mest diskussion var kravet på en demilitariserad zon mellan länderna, vilket inbegrep rivning av ett antal nyuppförda fästningar på norsk sida. Ett annat krav var genomförandet av en folkomröstning i Norge – en omröstning som hölls den 13 augusti, och som resulterade i ett förkrossande stöd för upplösningen av unionen. Hammar anger 368 200 röster mot unionen, och 184 för dess bevarande. Samtliga avgavs av män, eftersom kvinnor ännu saknade rösträtt. Parallellt genomfördes dock i regi av norska kvinnosakskvinnor en namninsamling, som på en och samma gång manifesterade deras stöd för en upplösning av unionen och deras brist på politiskt inflytande. En not hos Hammar anger att det flöt in 279 878 underskrifter på kvinnornas listor. Efter folkomröstningen återstod regelrätta förhandlingar om separationsvillkoren. Dessa fördes i Karlstad med början 31 augusti, gick i baklås efter en vecka på grund av oenighet i frågan om fästningarna, och kunde avslutas efter kompromisser först i slutet av september. Därefter skulle förhandlingsresultatet godkännas i storting respektive riksdag. Enligt Hammar sattes den slutliga punkten för uppgörelsen först den 26 oktober. Rädslan för krig var naturligtvis inte konstant under hela denna period. Men den ökade i tal och debattinlägg långt före 1905, och den var högst reell både efter 7 juni-beslutet i Oslo och när förhandlingarna i Karlstad hade strandat i början av september, då det enligt Hammar pågick truppreelser på båda sidor av Kölen.

De två följande kapitlen, som är kortare, rapporterar om stämningar och relationer i efterdyningarna av upplösningen. Det första av dem handlar om svenska förhållanden; om ett slags resignerad inåtvänd nationell samling, en sorgsen och sårad omdefinition av det svenska, där Selma Lagerlöfs Nils Holgersson-epos, enligt Hammar författat som Lagerlöfs bidrag till det nationella projektet, står ut som ett sällsynt ljus undantag. Det andra kapitlet kommenterar både den tilltagande splittringen mellan de norska och svenska kvinnosaksmiljöerna och marginaliseringen i svenska sammanhang av de kvinnor som hade stött de norska självständighetskraven. Det senare skulle, noterar Hammar, bli en belastning i det löpande arbetet för kvinnlig rösträtt, som ju engagerade svenska kvinnor både med och utan Norges sympatier.

Bokens sista kapitel summerar undersökningens resultat, men anger också några av dess bakgrundspremisser. En av dessa är att upplösningen av den svensk-

norska unionen har uppmärksamats långt mindre i svensk offentlighet än förlusten av Finland, och att kvinnors insatser i samband med unionsupplösningen inte har beaktats i den forskning som har bedrivits. I detta sammanhang formuleras också de frågor som har inspirerat till den föreliggande boken: ”Varför blev det inte krig mellan Norge och Sverige 1905? Är det rimligt att tänka sig att det svenska kvinnokollektivet bidrog till att den nationella yran dämpades och vapenskramlet fick ge vika för en uppgörelse i fred?” (s. 202).

Hammars svar på den senare frågan är ja. Kvinnorna talade nästan samstämmigt för en fredlig upplösning av unionen. Många av dem gjorde det, i pakt med tidstypiska särartsideologier, med hänvisning till kvinnans speciella bestämmelse: att vara fridsam och saktmodig, att nära och värna. Men den opinionsbildande verksamhet de ägnade sig åt var i sig allt annat än fridsam. De refererade dokumenten vittnar tvärtom om starkt engagemang och tydligt artikulerade motsättningar mellan kvinnor i olika läger – och, för den delen, också om hur aktiva kvinnor misstänkliggjordes i en offentlighet som dominerades av män.

Att kvinnor överhuvudtaget skulle söka påverka debatten om unionen var nämligen långt ifrån självklart. Det decennium händelserna utspelar sig i, från slutet av 1890-talet och några år förbi 1905, var, som framgick ovan, en tid när kvinnor inte hade rösträtt, och när många nog dessutom ansåg att deras eventuella engagemang i offentligheten skulle begränsas till deltagande i diskussioner om kulturella och sociala frågor. Politiska meningsutbyten i egentlig mening, däremot, skulle förbehållas männen. Till bokens förtjänster hör både att den påminner om att dessa begränsningar var en realitet – för mindre än hundra år sedan – och att den ger inblick i den intensiva politiska verksamhet som trots allt bedrevs av kvinnliga kulturpersonligheter, rösträttsaktivister, skriftställare och så vidare. Tänkvärd är också framställningen av de djupa klyftor som efterhand etablerades mellan norska och svenska verklighetsbeskrivningar och perspektiv, och beskrivningen av hur ”norgesvänner” i Sverige redan före, men än mer efter 1905, kom att marginaliseras och anklagas för bristande fosterländskhet. Upplösningen av unionen må ha varit fredlig i den meningen att inga krigshandlingar begicks, men processen förefaller icke desto mindre ha efterlämnat djupa sår och stora avstånd mellan den norska och den svenska befolkningen, och mellan systemätverk både inom Sverige och över den nationella gränsen.

Bokens huvudkapitel följer källorna noga, steg för steg

från utspel till reaktioner och kommentarer, i olika grenar av de debatter där frågorna behandlades och opinioner sökte påverkas. Denna närhet är en styrka såtillvida att den för läsaren tätt inpå de diskussioner som faktiskt fördes och de förståelser som artikulades. Men det är ett skrivsätt som sannolikt fungerar bäst för de läsare som på förhand är insatta i tidsepoken, persongalleriet och huvuddragen i de händelseförlopp som källorna kommenterar. Jag misstänker att den skara som nu kan ha full behållning av boken är mindre än vad den kunde ha varit om några av premisserna i slutkapitlet hade fått ingå i en något längre inledning, om något av själva separationsförloppet hade rekapitulerats på samma ställe, och om huvudkapitlet hade föregåtts av något slags försök att introducera och lokalisera i förhållande till varandra de personer och organisationer som spelar huvudrollerna i texten och i de refererade dokumenten. De läsare som, i likhet med mig själv, då och då går vilse bland detaljerna eller vill veta mer om personerna rekommenderas att konsultera traditionella historiska verk som komplement. Den som lyckas uppdriva parallella svenska och norska framställningar kan då på köpet få chans att bekräfta beständigheten i de divergerande versioner som Hammar ser växa fram i perioden efter 1905 – och den tidigare alltför utbredda tystnaden om de kvinnliga aktörerna i sammanhanget.

Barbro Blehr, Stockholm

Etik och genteknik. Filosofiska och religiösa perspektiv på genterapi, stamcells forskning och kloning. Carl-Gustaf Andrén & Ulf Görman (red.). Nordic Academic Press, Lund 2004. 204 s. ISBN 91-89116-74-7.

Gentekniken och dess många tillämpningar har diskuterats i flera olika sammanhang under de senaste 10–15 åren. Inte minst intensiva var diskussionerna i början av 2001 då stora delar av människans gensekvens hade kartlagts och man började spekulera över möjliga användningsområden. Gentekniska tillämpningar inom djur- och växtnäring, liksom inom sjukvården, har under teknikens framväxt väckt starka reaktioner av både positiv och negativ karaktär. Ibland har gentekniken framställts som lösningen på svåra ärftliga sjukdomar som Huntingtons sjukdom eller cystisk fibros. Andra gånger lyfts skräckscenarier fram och vi ser klonade kopior av Hitler eller missbildade djur som frukten av genteknik. Både inom medicinsk etik och bland männi-

skor i allmänhet har frågor om genterapi, genmodifiering, kloning och stamcells forskning engagerat och debatten har böljat fram och tillbaka. Man har frågat sig om det är rätt att flytta gener mellan arter och om man verkligen bör ställa genetiska diagnoser när man inte har möjlighet att lindra eller bota den diagnostiserade sjukdomen. Inte minst svår är frågan om vem som skall ha tillgång till den genetiska informationen om en människa.

I media och debatt har ibland människor med religiös bakgrund yttrat sig. I Sverige har det framför allt varit personer från katolska kyrkan eller Svenska kyrkan som har deltagit i debatten. Ibland har politiker med kristen bakgrund höjt sin röst i debatten. Dessa kristna debattörer har dock varit i minoritet i samhällsdebatten. Ett skäl till att kristna och andra religiösa personer inte i högre grad deltagit i den offentliga debatten om genteknik kan vara att de ofta har avvisats som konservativa och just religiösa och därmed utan legitimitet. Denna tendens har framför allt varit påtaglig i dagspressen. Ett annat skäl till att vi hört få röster som uttalat sig om religioners syn på exempelvis kloning eller stamcells forskning kan vara att det är svårt, för att inte säga omöjligt, att säga vad exempelvis kristendomen eller islam har för uppfattning i dessa frågor. Den mångfald av riktningar som ryms inom varje religion, tillsammans med den komplexa tolkningsproblematik som moderna fenomen ställer teologer och etiker inför, gör att bedömningen av gentekniska tillämpningar kan variera mycket inom en och samma religiösa tradition.

Mot bakgrund av denna relativa tystnad från religiösa företrädare i frågor om genteknik är boken *Etik och genteknik. Filosofiska och religiösa perspektiv på genterapi, stamcells forskning och kloning* mycket välkommen. Boken är en av frukterna från ”Etikforskningsprogrammet i anslutning till Swegene och Wallenberg Consortium North (WCN)”. En grundläggande utgångspunkt i föreliggande bok är att etiska övertygelser och ställningstaganden inte enbart hänger samman med konsekvenser av handlingar eller med etiska teorier eller normer. Övergripande tolkningar av tillvaron och av människan, det som brukar kallas livsåskådningar, spelar också roll för hur man tar ställning i etiska och gentekniska frågor. Boken har ambitionen att spegla både sekulära och religiösa livsåskådningar och deras möte med skilda gentekniska tillämpningar. Utöver de tre abrahamitiska religionerna, judendom, kristendom och islam, som avhandlas av tre olika författare i separata kapitel, innehåller också boken en diskussion om